

Св. У - 07 11 1458

Вит. Свещар

Ново упжтване

за изучване българската задруга.

Отъ С. С. Бобчевъ.

Моето първо упжтване „За събирането и изучването на народнитъ юридически обичаи“ (Пловдивъ. 1883 г.), съдържаше десетъ питання по задругата или имаша тѣсна връзка съ прѣдмета. Получихъ на врѣме и издадохъ извѣстни материали въ отговоръ на тия питання (Сборникъ на бѣлг. юридически обичаи, т. I, ч. I, Семейно право. Пловдивъ, 1897. стр. 302. — I. II. Ч. 2, 3, 4. — Вещи. Наслѣдство. Обязательства. Стр. 320, София, 1902 г.)

Споредъ сетѣщия изучвания забѣлжихъ, че първитѣ питання сж били непълни. Тѣ имаха нужда отъ пояснения и допълнения. Като завършихъ лани упжтването, си по изучване народното обичайно право съ ново (Гл. *Юридически Прегледъ*, кн. 7.XII, гл. и отдѣлната за това брошурка): по държавното, сждебно и углавно право, сега намѣрвамъ за твърдѣ нужно и умѣстно да издамъ новъ, специаленъ въпросникъ по задругата. Това и правя съ толкозь по-голяма готовность, като отъ много лица получихъ искания за такова упжтване.

Наставленията за начина на разпичване и за добиване отговоръ по другитѣ ми упжтния важатъ и за тука.

Питания за българската задруга.

1. Какъ живѣятъ по васъ: въ голѣми или малки челяди (домакинства). Ако има голѣми челяди, то по колко души живѣятъ въ тѣхъ? Избройте всички лица въ голѣмото домакинство (задругата): малки и голѣми поименно, съ обозначение роднинското отношение къмъ стария въ задругата.

Бѣлѣжка. Голѣмото домакинство е онова, въ което живѣятъ наедно не само родители и дѣца, но гдѣто живѣятъ, хранитъ се наедно и иматъ общъ и нераздѣленъ имотъ: баща, синове, порасли и вече женени, съ дѣцата си; братя, женени съ дѣцата си; чичовчета и братовчеди съ дѣцата си. *Такива голѣми челяди или домакинства сж задруги.* Тѣ иматъ отъ 10 души нагорѣ до 40 и повече.

2. Какъ се казва у васъ на голѣмата челядь? (Напр., голѣма кжша, голѣмъ домъ, родъ, челядь). Ако нѣма особна, дума то описателно какъ казватъ? (Напр., наедно сж, живѣятъ у *купъ* (Софийско), у *купчина* сж, всички *наедно*, братски живѣятъ, не сж дѣлени, не сж по башка, общо имъ е всичко).

3. Кой е главата на задругата и какъ го наричатъ (баща, дѣдо, стариятъ, старецътъ, дъртиятъ, домакинътъ, кжщовникътъ, чорбаджията, сайбията, стопанинътъ, сждникъ, началникъ или какъ?) Само башата ли може да бжде глава на домакинството? Кога сж все братя, само най-стариятъ ли може да бжде домовладика?

4. Избира ли се главата на задругата, или той си е такъвъ по право? Въ какви случаи се избира и какви качества трѣбва да притежава той (каджренъ, опитенъ, честенъ, приказливъ). Кои го избиратъ, всички или само възрастнитѣ и отъ коя година нагорѣ? Женскитѣ членове на задругата иматъ ли право да избиратъ?

5. Жена може ли да бжде глава на задругата? Ако може, то въ какви случаи? Жената на домовладиката въ челядъта има ли надъ другитѣ жени нѣкои права и прѣимущества и именно какви? Какво име се дава на жената на домовладиката?

6. Въ задругата възможно ли е да има повече отъ единъ глава? Ако сж братя всичкитѣ, то наедно ли управляватъ или все пакъ си избиратъ едного за глава?

7. Какви сж правдинитѣ и длъжноститѣ на главата на задругата? Може ли той да нарежда всички по свое усмотрѣние? Може ли, сжщо така по свое усмотрѣние, да продава имоти, движими, недвижими? Ако може, то кога, въ какви случаи? Длъженъ ли е всѣки пжтъ за продажба да взема съгласието на членоветѣ на задругата? Само той ли взема и дава? Той ли има само кесия? Може ли той да сжди и наказва членоветѣ на задругата по свое усмотрѣние?

8. Какъ и кога се свършва властѣта на главата на задругата? (Смъртъ, дълговрѣменно отсѣствие). Може ли да се махне той, защото е пиянъ, разточителенъ (пилѣе общия имотъ) или за други нѣкой недостатъкъ? Може ли да се махне, защото е много остарѣлъ?

Кога умрѣ домакинътъ тозъ часъ ли избиратъ други или се чака да му се отсторятъ третини, деветини, 20, 40 дена?

9. Ставатъ ли домашни съвѣти отъ членоветѣ на задругата? За какви работи и прѣдмети се прави съвѣтъ обезателно? Кои членове участвуватъ въ съвѣта? Отъ колко годишна възраст почватъ да участвуватъ въ съвѣта? Женитѣ взематъ ли участие? Момичетата?

10. Кои се считатъ за членове на задругата? Външни лица, приставени ратаи и слуги, ратакини и постоянни работници, могатъ ли да се считатъ отъ задругата?

11. Възможно ли е да се състави задруга все отъ външни хора? Напр., нѣкога единъ домакинъ остане самъ; може ли да повика при себе си зетьове или външни хора и да направи задруга?

12. Какви сж отношенията, правата и длъжноститѣ на задругаритѣ—членове отъ задругата? Напр., право да даватъ гласъ за уреждането на домашнитѣ работи; право да избиратъ домакина; право да се хранятъ, обличатъ и поддржатъ общо. Счита ли се, че иматъ право върху нѣкой дѣлъ отъ недвижимия имотъ? Ако се счита, тогазъ могатъ ли да продадатъ тоя идеаленъ дѣлъ? Длъжни ли сж тѣ да се подчиняватъ въ всичко на главата на задругата? Ако не се подчиняватъ, каква е послѣдницата?

13. Жена, която остане вдовица въ задругата, па е и бездѣткина, остава ли въ задругата или си отива у бащини си? Като напуска кжмтата, тя може ли да отнесе съ себе нѣкои нѣща и какви именно?

14. Кой се счита да има право за настойникъ надъ дѣцата на умрѣлия баща въ задругата.

Вѣдѣжка. Въ задругата може да има нѣколко братя, все женени, съ дѣца. Ако умрѣ единия, кой се счита по право, че е настойникъ? Главата на домакинството или кой? Майката, която остава, не може ли да бжде настойница?

15. Могатъ ли членоветѣ на задругата да иматъ отдѣлно нѣкакъвъ свой частенъ имотъ (напр., пари, добитъкъ, или дори ниви, лозе?) Опишете ясно въ какви случаи може нѣкои да има такъвъ отдѣ-

ленъ имотъ? (Напр. невѣстата донесла отъ бащини си нѣкои сѣдове, добитѣкъ; получила въ наслѣдство или подарѣкъ — нѣкоя нива).

16. Могатъ ли членовеѣ на задругата да задържатъ у себе си, като частенъ имотъ, спечеленото или изработеното отъ тѣхъ?

Като отиде нѣкой на печалба, вънъ отъ кѣщи, може ли да се счита спечеленото за негово си, или непрѣменно и всѣкога той е длъженъ да го внесе въ общата кесия?

17. Женитѣ нѣматъ ли право на нѣщо продадено да прибегатъ стойността му за свои домашни женски потрѣби (напр., да си купятъ игли, конци, басми, памукъ и др.).

18. Какво име се дава на тѣзи нѣща (имоти), които иматъ отдѣлно нѣкои членове въ задругата? (Въ софийско се казва *башкалжкъ*. Въ сърбохърватскитѣ страни се казва: *особина*, *особитина*, *себунякъ*).

19. Съ какво име се нарича общия, неотчуждаемъ имотъ на задругата? (Въ сърбохърватскитѣ земи тоя имотъ се нарича: *стожеръ*, *стежерина*, *коренина*, *темелъ*, *кучно иманье*, *заедница*, *задружно добро*. Въ нашенско нѣкадѣ се нарича общъ имотъ, *кѣщенъ имотъ*, *общото*, *миолкъ*, *малъ*).

20. Какви сж особнитѣ названия, що се даватъ на нѣкои имоти, останали по-наслѣдство въ задругата отъ баща, дѣдо и пр.? — (Нѣкадѣ по нашенско се наричатъ: *бащиния*, *дѣднина*, *имотъ останалъ отъ баща и дѣдо*).

21. Случва ли се да стане нужда за подѣла на задругаритѣ и какви сж тѣзи случаи? Какъ става подѣлата, кой колко и какво взема? Когато подѣлата става между всички членове на задругата, то какъ се дѣлятъ тѣ: по колѣно или по глава — т. е. всѣки баща съ дѣцата си, респ. само дѣцата отъ единъ баща наедно получаватъ единъ еднакъвъ дѣлъ, или на всѣки възрастенъ се дава особенъ дѣлъ?

Бѣлѣжка На тоя въпросъ да се обърне особно внимание да се опишатъ подобно равни случаи на подѣла: 1. съ съгласие на стареца; 2. по заповѣдъ на стареца, 3. по общо съгласие; кой колко дѣлъ взема: ако се дѣлятъ брати при баща; ако се дѣлятъ само братя; ако се дѣлятъ братя и чичовчета (братанци).

22. Може ли да се допусне отдѣлянето само на едного, ако и да не сж съгласни другитѣ членове въ задругата? Въ случай че се допусне, шо му се отдѣля? Какво става, ако другитѣ не се съгласятъ на дѣлба, а той, и въпрѣки това, напусне кѣщата и отиде на свой домъ? Единъ день ще дири ли той дѣлъ, кога и какъвъ дѣлъ може да дири?

23. Може ли да се разтури задругата само за това, че умира бащата или който е неинъ глава? Ако рекатъ членовеѣ на задругата, слѣдъ смъртта на стареца, да се отдѣлятъ, т. е. да се разтури задругата, какъ става раздѣлата, какви правила се пазятъ, кой колко и какво зема? Случаи: а. ако старецътъ е баща, а другитѣ сж синове; б. ако е бацю; в. ако е чичо.

24. На момичетата остава ли се дѣлъ по обичая кога се дѣли задругата? На излѣзлитѣ вече изъ задругата жени (оженени дѣщери) или на отдѣлили се синове пада ли или се нѣщо като наслѣдство (миразъ)?

Бѣлѣжка. Момичето може да бѣде сестра на главнитѣ членове на задругата, кога сж тѣ братя. Въ тагъвъ случай, важно е да се знае, ако братята се отдѣлятъ, даватъ ли отдѣленъ пай на сестра си и тя при кого отива да живѣе?

25. Кога се раздѣля задругата, какъ дѣлять дълговетѣ? Дългове, глоби, щети платени отъ задругата за нѣкого неинъ членъ, не се ли прихващатъ на такъвъ? Ако нѣкой се отдѣли отъ задругата, която има дългове, то, като вземе дѣлъ, отговаря ли и въ какви размѣри за тия дългове? Какъ става раздѣлата на дълговетѣ?

26. Какво е положението при дѣлбата на оная жена, на която мжжътъ е забѣгналъ, а тя е останала съ дѣца въ задругата? Получава ли тя съ дѣцата си пѣленъ дѣлъ редомъ съ другитѣ братя на мжжа си?

27. Какво става съ донесения отъ жена имотъ и може ли той да се дѣли при подѣлата на задругата.

28. Има ли нѣкои обичаи, щото старата кжца да се прѣдава все одному, кагато се разтуря задругата и кому: на най-стария или на най-младия синъ или братъ?

29. Ако нѣкоя снаха умре въ задругата и остави имотъ, донесенъ отъ баща ѝ (зестра, прикя, кебинъ), то какво става съ тоя имотъ? Кой го наследва?—Ако има дѣца? Ако ли нѣма?

Бѣлѣжка. За послѣднитѣ шесть въгроси да си обърне особно внимании. Добръ е да се помене какъ е било прѣди, въ турско врѣме. Да се узвее, 1. женитѣ искали ли сж тогавъ наследство отъ бащино си, слѣдъ смъртъта му, ако сж живѣли въ задруга; 2. сега искатъ ли?

30. Кои сж причинитѣ, които сж ускорили разпадането на задругитѣ у васъ, ако такива е имало въ старо врѣме? Сега, кои сж причинителитѣ на това разпадане и разлагане? Играятъ ли за това роля женитѣ и каква? Играятъ ли роля: *башкалжкѣтъ* т. е. имането на отдѣленъ имотъ, дългото отсъствие на нѣкой членъ, отиването въ войска?

31. Какви сж отговорноститѣ на задругата за нейнитѣ членове? Ако нѣкой бжде глобенъ или осжденъ да плати обезщетение, за нѣкоя поврѣда или пакостъ, то задругата ли плаща, вмѣсто него? Ако нѣкой членъ задругаръ направи дългъ, отговаря ли за него задругата? — Да се посочатъ всички случаи кога отговаря и кога не отговаря задругата.

32. Случва ли се раздѣла на задругата да става тайно? Защо се прави то? Случва ли се раздѣла само отъ жилището т. е. единъ се отдѣля въ особна кжца, гдѣто има своето си жилище и храна особена, но за всички други имоти, права и задължения той си остава членъ на задругата?

33. Посочете колко и кои задруги въ ваше село (или градъ) се помни да е имало прѣди години, а сега сж изчезнали. Опишете, ако се помни, колко членове е имала всѣка отъ тия задруги, като поменете и тѣхния прѣкоръ? Кой е билъ главата ѝ, колко години е траяла? Посочете причинитѣ, що се знаематъ за разпадането ѝ.

34. Какъ гледа сега народътъ на задругитѣ тамъ, гдѣто ги има или ги имало, но изчезватъ? Мисли ли той, че сж били добри? Кои добри страни посочва народътъ у задругата и кои лоши? Кои сж повече противници на задругата: младитѣ или старитѣ, женитѣ или мжжѣтѣ?

35. Какви пословици, приказки, поговорки, прѣдания, пѣсни има за задругата?